

- Рязань, 1977 – С. 91–100.
14. Уфимцева А. А. Роль лексики в познании человеком действительности и в формировании языковой картины мира // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М.: Наука, 1988.
15. Чучка П. Українські псевдоніми: статус, структура і функції // Наукові записки. – Серія “Філологічні науки” (мовознавство) – Вип. 37 – Кіровоград, 2001. – С. 81 – 82.

Ніна Свистун (Тернопіль)

ДО ПИТАННЯ ПРО ВАРІАНТИ ІМЕН (НА МАТЕРІАЛІ МЕТРИЧНИХ КНИГ ТА ЖУРНАЛУ ВИДАЧІ СВІДОЦТВ ПРО НАРОДЖЕННЯ ТЕРНОПІЛЬСЬКОГО МІСЬКОГО ЗАГСУ)

The main aspects of the forming of variants of names in Ternopil are given in the article. They are based on the materials taken from the metrical books and from the journal, which contains birth certificates of the XX-th century. Besides the definition is established and different scientific approaches to the variants of names are also given in the article. Having summed up the observation of factual material and having got acquainted with variant classifications which exist in the literature, their groups and kinds are selected.

Характерною особливістю власного особового імені є те, що воно часто змінює свою структуру, тобто виступає у різних варіантах. У сучасних слов'янських мовах існує безліч варіантів імен. При цьому варіант від варіанта відрізняється структурою (фонетичною, морфемною, морфологічною), територією і часом вживання, емоційним забарвленням, сферою функціонування [3-69]

В українській антропонімній традиції кожна людина має лише одне ім'я. Це ім'я являє собою інваріант (основне ім'я, його офіційна (документальна форма), яке реалізується в кілька варіантів

У нашому дослідженні інваріанти і варіанти різняться функціональним змістом. Інваріанти – це імена різних людей, варіанти – різновидності імені однієї людини. Основним іменем вважаємо офіційну (документальну) форму, зафіксовану в антропонімічних словниках [4,5] Проте ця форма повинна одночасно бути відома носіям та активно функціонувати на території, що досліджується. Об'єктом нашого дослідження стали варіанти імен, взяті з метричних книг та Журналу видачі свідоцтв про народження протягом ХХ століття м.Тернополя.

Як відомо, кожен новонароджений є носієм окремого імені, яке репрезентує особливу антропонімічну одиницю. Слід зазначити, що в розмежуванні різних імен (інваріантів) і різних форм одного імені (варіантів) простежується дискусійність окремих рішень, тобто існують різні підходи до цього питання. Якщо в ХІХ столітті такі імена, як *Олександра й Песа Захарій і Захар*, старослов'янське *Тарасій і Тарас*, *Назарій і Назар* виступали як варіанти, то в ХХ ст. їх почали трактувати як інваріанти. Так, наприклад, антропоніми *Анюта*, *Віта* можуть виступати в одних випадках як варіант (*Анюта < Анна*, *Віта < Вікторія*), а в інших вони можуть функціонувати як окремі імена, що входять до списку повних імен. Подібне спостерігається в антропонімії Одещини (дослідження Ю.Касім), російських говірок Південної України (дослідження О.Карпенка), Буковини (дослідження Л.Кракалії), Луцька (дослідження І.Скорук), Західної Волни (А.Білорус).

У процесі освоєння давніх запозичень виникли українські загальнонаціональні варіанти офіційних імен, які відображають взаємодію літературної та усно-розмовної (говіркової) традицій в розвитку української мови. Такі варіанти збагатили український

іменник, його структуру і склад. Мова перебуває у безперервному процесі саморозвитку, в процесі історичного розвитку вона змінюється, набуває нових чинників, постійно збагачується за рахунок власних ресурсів.

Більшість аналізованих імен представляють офіційні варіанти, оскільки вони почерпнуті з офіційних списків. Церковно-християнські імена, які фіксувалися у Святцях, мали відповідну канонічну форму, у частих випадках важку для вимови, непристосовану до рідної мови. Протягом тривалого часу наші предки спрощували їх, використовуючи ті словотвірчі засоби, що були властиві їхній мові. Імена зазнавали фонетичного спрощення, словотвірних і морфологічних змін: вони ускладнювалися суфіксами. Суфіксація є одним із способів деривації іменних варіантів. При цьому важливу роль відіграє мовна взаємодія. Саме тому власне на антропонімному рівні можна говорити про взаємодію мов етнічних груп, які найдовше проживали в м. Тернополі – українців, росіян, менше – поляків. Спільний східнослов'янський елемент не виключає можливості обміну іменами між українцями та росіянами. Так, наприклад, російський антропонім *Альона (Алена)* одержав поширення серед українських сімей. Певний час воно вважалося “молшим” (кінець 70-х, початок 80-х). Власне, мода вивела його за межі певної етнічної групи.

У 1900 році Парафіяльне управління м. Тернополя фіксує імена *Йоани (Юани)/Ян, Елена/Гелена*¹⁷, які згодом одержали російське звукове оформлення. Як стверджують корінні тернополяни, зокрема Володимир Супкевич, приблизно до 60-х рр. у багатьох українських сім'ях деякі імена звучали “по-польськи”: *Владзьо/Ладзьо, Юзек, Тадик/Тадек*. Це лексичні варіанти імен. П. Чучка зазначає, що різноманітні утворення від одного і того ж імені, містять національні особливості, які ще не встигли стертися [9:24]. Таким чином, завдяки мовній взаємодії відбуваються зміни в частоті звучання імен та здійснюється обмін антропонімами одиницями. Оскільки запис в метричних книгах та Журналі видачі свідоцтв в різні роки оформляли різними мовами (латинню, найчастіше російською та українською, інколи польською), то на рівні записів відбувається змішування мовних норм. Найбільш помітно це явище простежується в 50-х, частково 60-х рр., де змішування української і російської мов приводило до того, що документально фіксувалися перекручені особові імена. У зв'язку з цим одне і те ж ім'я в різних записах може по-різному подаватися. Так, простежуємо варіювання імен: *Віктор, Виктор; Николай, Микола, Александр, Алексанер, Олександр, Ігор, Игорь, Вячеслав, Вяцслав, Станіслав, Станцлав; Леонід, Леонид, Андрей, Андрій, Володимир, Владимир, Владимир, Володимир; Оксана, Оксана, Мария, Марія; Алексей, Алексій* та інші.

Як ми вже зазначали, у ХХ столітті почали вважати різними імена *Назарій – Назар, Євгеній – Євген*, які в словнику “Власні імена людей” Скрипник Л.І., Дзятківської Н.П. розглядаються як варіанти одного імені (*Порфир і Порфирій, Протас і Протасій*). [5: 92-93]. Деякі вчені, наприклад, О.В.Суперанська у книзі “Ударение в собственных именах в современном русском языке” зазначає, що усичення суфікса -ій було природним процесом, в результаті якого утворилися звичайні імена, причому коротка форма стала світською, а довша – церковною [6: 64-65]. Ми також є прихильниками підходу, що імена *Євгеній-Євген, Назарій-Назар* є варіантами.

У наших матеріалах трапляються як форми із суфіксом -ій, так і без нього, для найменування різних носіїв, хоча форми без суфікса -ій зазначені рідше (*Назарій-Назар, Євгеній-Євген*). Натомість функціонують імена, що не вживаються з елементом -ій *Арсен (Арсеній немає жодної фіксації), Антон (Антоній немає жодної фіксації)*. Церковнослов'янське *Тарасій* у нашому фактичному матеріалі не засвідчене, існує лише одна літературна форма *Тарас* (відсічення кінцевої частини за типом апокопи), і, навпаки,

існують форми *Олексій* (відсутнє *Олекса*, натомість засвідчене *Лесь*, *Олесь*). Самостійне вживання обох форм імені розширило межі чоловічого іменника.

Першопричиною появи варіантів імен в українській мові було те, що канонізована форма християнських імен, зафіксована у Святцях не відповідала духові української мови. Тому в живомовній народній стихії канонізовані форми імен зазнавали адаптації, пристосування до звукової і словотворчої системи рідної мови [2:7]. У результаті такого пристосування виникло паралельне вживання канонічних і народних варіантів християнських імен [9:92-93]: *Олександр-Александр*, *Никита-Микита*, *Никочай-Микола*, *Йосиф-Йосиф*, *Іоанн-Іван/Ян*.

Причиною фонетичних варіантів імен є характерна для української мови заміна початкового **ф** на **п** (приголосні звуки), **а** на **о** (голосні звуки). Серед чоловічих імен в наших матеріалах можна простежити форми *Стефан-Степан*, *Пилип-Филип*; *Александр-Олександр*. Трапляються також такі варіанти: *Юліян-Юлиан*, *Андріян-Андріан*, *Адриан*, *Костянтин-Констянтин*. Список варіантів чоловічих імен поповнює утворення на **-ко**: *Лев-Левко* (звідси по батькові *Левківна*, *Левкович*), пор. *Львович*, *Львівна*). У жіночих офіційних іменах найпоширеніша варіативність фіналей **-ія**; **-я**: *Наталія-Наталья*, *Лілія-Ліля*, *Дарія-Дара*, трапляються також графічні варіанти. *Анастасія* – *Анастасія*.

Дуже часто варіативність імен спричинює потрапляння у документи замість цювних імен, розмовно-побутових, скорочених (усічених) варіантів М.Л.Худаш, досліджуючи історію української антропонімії, зазначає: “Скорочення імені, усічення якоїсь його частини – це, в першу чергу, своєрідна реакція на громіздкі та незручні для користування залозичення, а також на свої первинні утворення чи новіші деривати” [8: 78]. Саме з цієї причини в іменнику м. Тернополя з’явилися гіпокристички та демінутиви, утворені від українських і залозичених імен (*Слава* < *Святослава*, *Ярослава*, *Мирося* < *Мирослава*, *Дара* < *Дарія*, *Дарина*)

Спостерігаємо варіанти *Данило-Данил*, *Діонізій-Денис*, *Кіріл-Кирило*. Зазначимо, що ім’я *Данило* з’явилося в іменнику м. Тернополя лише у 1950 році, *Діонізій* також, а нова форма *Денис* – під кінець століття (90-ті, 2000 рр.). Такі імена, як *Яків*, *Іван* виліснили церковнослов’янські форми *Іаков*, *Іоанн*.

Всього в наших матеріалах трапилося більше 60 варіантів чоловічих і жіночих імен, зафіксованих у метричних книгах Римо-католицького деканату парафіяльного управління м. Тернополя, а особливо в актових записах про народження Тернопільського міського загсу. Як відомо, в усному мовленні їх використовується набагато більше, ніж це фіксують офіційні списки. Власне за сферою функціонування сучасні варіанти поділяються на офіційні і розмовні. Л.О.Белей, досліджуючи їх, зазначає, що офіційним вважається варіант емоційно нейтральний, який використовують в ділових документах. Такий варіант імені не повинен мати емоційного забарвлення. Єдиним його призначенням є ідентифікація особи [1: 63].

Ознайомившись із наявними в літературі класифікаціями варіантів (В.Ніконов, П.Чучка, Л.Белей) та узагальнивши спостереження за нашим фактичним матеріалом, можна виділити такі їх групи:

- 1) так звані лексико-хронологічні варіанти, у складі яких виділяємо гіпокристички, демінутиви та “новомодні” імена;
- 2) варіанти, які виникли в результаті орфографічних та орфоепічних помилок;
- 3) варіанти, які виникли в результаті взаємодії мов (переважно слов’янських)

Розглянемо детальніше кожен із груп.

У першій групі трапляються гіпокристички та “новомодні” імена, так звані лексико-хронологічні варіанти (О.Суперанська називає такі варіанти лексичними, а Н.Подольська – хронологічними), які функціонують в писемних джерелах і документально зафіксовані працівниками загсу. Пор. гіпокристички: *Слава* (жіноче), *Міра* (можливо, від *Мирослава*) *Міла* (можливо, від *Людмила*); “новомодні” імена *Віта* (від *Вікторія*), ця група імен є нечисельною.

Більшість варіантів другої групи виникла внаслідок запису імен без врахування орфографічних норм правопису, часто на слух, просто за вимовою: *Александр, Александер, Вячеслав, Игор*. Подібне свідчить про недостатній рівень грамотності працівників загсу 50-х рр., оскільки саме в цей період це явище найбільш чітко простежується. Цікавими в цьому плані є також імена з подовженим приголосним чи без нього: *Генадій, Віолета*. Орфографічне подовження часто відсутнє в таких антропонімах. Водночас у більшості імен спостерігається і протилежна тенденція до написання подовжених приголосних звуків там, де подвоєння немає. У нашому фактичному матеріалі знаходимо такий запис імен: *Оксанна, Богданна, Інесса*. Варіанти, які пов'язані з неправильним написанням чи вимовою, як уже згадувалося, трапляються переважно в актових записах про народження і метричних книгах 50-х, частково 60-х рр. Ближче до кінця століття (1980-2000 рр.) таке явище не спостерігаємо. Зазначимо, що документація 50-х рр. оформлялася здебільшого російською мовою, а усне спілкування відбувалося українською. Тому деякі українські розмовні форми проникли в актові записи про народження та існують як варіанти поряд з російськими, наприклад, *Никола, Мыкола, Надия*. Крім цього, можна виділити варіанти, що повністю збігаються у написанні і вимові із загальноприйнятими російськими нормами: *Виктор, Виталий, Владимир, Григорий, Николай, Сергей, Юрий*. Деякі просто записані по-російськи: *Андрей, Василий, Леонид, Павел, Петр, Юлий; Ангелина, Валерия, Вера, Дария, Ирина, Ксения, Лидия, Лилия, Любовь, Надежда, Наталья, София, Татьяна*. Також певне місце займають антропоніми, які мають морфологічну будову й фонетичні особливості російської мови, однак графічно передані по-українськи: *Кіріл* (80 р.), *Мар'я* (50 р.), і, навпаки, антропоніми, котрі мають морфологічну будову і фонетичні особливості української мови, графічно передані по-російськи: *Надия, Игор*. У наших матеріалах знаходимо також імена *Єрослав, Ярислав* (форми від *Ярослав*), *Генадей* (від *Генадій*), а також *Сятослав*. Останнє можна трактувати як *Святослав*, можливо, просто з пропущеним приголосним в ім'я *Мар'ян* у 50-х рр. подане як *Марян*, що не відповідає нормам українського правопису [7], ім'я *В'ячеслав* до 90-х рр. писалося як *Вячеслав*, що відповідало нормам тодішнього правопису (*В'ячеслав* пишеться з апострофом від 1990 р. згідно нового "Українського правопису")

Нааявність фонетичних, морфологічних і словотвірних варіантів стало причиною появи іменних гнізд. Пор. таблицю 1. Основним вважаємо український офіційний варіант і подаємо варіанти, що вживаються у досліджуваному матеріалі.

Таблиця 1

Гнізда іменних варіантів

Офіційне українське ім'я	Кількість варіантів	Варіанти
Чоловічі імена		
Микола	2	Николай, Никола
Генадій	4	Генадий, Генадей, Генадій, Гена
Ярослав	2	Срослав, Ярислав
Федір	2	Федор, Теодор
Жіночі імена		
Надія	3	Надия, Надежда, Надіна
Єлизавета	3	Елизавета, Єлизавета
Анастасія	2	Анастасия, Анастазія

Отже, узагальнивши спостереження за фактичним матеріалом і ознайомившись із наявними в літературі класифікаціями варіантів, ми визначили основні варіанти імен, зафіксованих в метричних книгах та журналах видачі свідоцтв про народження Тернопільського міського загсу в ХХ столітті.

Література

1. Белей Л.О. Офіційні і розмовні варіанти// Українська мова і література в школі.
2. Керста Р.Й. Українська антропонімія XVI століття. Чоловічі найменування. – К., 1984
3. Панцьо С.Є. Антропонімія Лемківщини. – Геріопіль. 1995. – 128 с.
4. Петровский Н.А. Словарь русских личных имён. – М., 1980.
5. Скрипник Л.І., Дзятківська Н.П. Власні імена людей: Словник-довідник. – К., 1996.
6. Суперанская А.В. Ударение в собственных именах в современном русском языке – М. 1969.
7. Український правопис – К., 1993.
8. Худаш М.Л. З історії української антропонімії. – К., 1977.
9. Чучка П.П. Антропонімія Закарпаття // Вступ та імена: Конспект лекцій. – Ужгород 1970. – 103 с.

II. ЛІТЕРАТУРНА ТА ФОЛЬКЛОРНА ОНОМАСТИКА

Тетяна Антоноук (Київ)

ПРОПРІАЛЬНА НОМІНАЦІЯ ПЕРСОНАЖІВ У РОМАНІ РАЇСИ ІВАНЧЕНКО “ОТРУТА ДЛЯ КНЯГИНИ”

Im Artikel werden die Personennamen des historischen Romans von R. Iwantschenko “Das Gift für eine Fürstin” behandelt. Alle Benennungen der Gestalten, welche reale historische Personen oder fiktive Figuren sind, weisen ihren realistischen Charakter auf.

“Отрута для княгині” – один з історичних романів Раїси Іванченко, що побачив світ 1995р., розповідає про “тяжку добу X ст. і проблеми, які хвилювали тодішнє суспільство і які є актуальними для кожної епохи”[1:4]. З тітьми історії виривають постаті княгині Ольги кївських князів Олега, Ігоря, Святослава, візантійських імператорів.

Вибір номінації персонажів у художньому творі на історичну тематику є особливо відповідальним завданням письменника. Адже в такому творі вагому частку антропонімію становлять автентичні імена реальних осіб. Чи є такі антропоніми об’єктом аналізу літературної ономастики? Переконаливу позитивну відповідь на це питання має Ю. Карпенко “В художньому тексті імена історичних осіб, реальні топоніми стають компонентами літературної ономастики і починають “промовляти”. Вони співвідносяться з гами ж денотатами, що і за межами твору. Але характер того співвіднесення, у зв’язку з переходом з мови у мовлення, може суттєво змінитися...Світяться відображенням світлом – історичним (від реальної денотатів) і художнім (від створеного письменником образу), реально-історичне ім’я набуває в художньому творі і своє власне, ономастичне світло” [2:18-19]. І це дуже добре ілюструють реальні-історичні антропоніми у романі “Отрута .”, що разом з реальними та реалістичними іменами вигаданих персонажів формують антропонімне поле твору.

У романі “Отрута .” реальні історичні постаті, що виступають персонажами твору, носять свої справжні імена. Але в житті реальна особа іменується різними способами і засобами, часто має по декілька іменувань. У реальній антропонімії вибір способів і засобів номінації особи диктується певними нормами, яких вимагає час, обставини, ситуація та ін. У художньому творі вибір номінації здійснює автор. “Основним критерієм у виборі способу